

Polotok Manhattan z ene strani obliva reka Hudson, z druge pa Vzhodna reka (East River). Zato so mostovi v mestu še kako pomembna povezava s celino. Eden večjih pa tudi lepših je Manhattanski most, zgrajen leta 1909, ki povezuje spodnja območja mesta z Brooklynom.

Mesto številnih imen in ... zgodb

- Ko so se Nizozemci po letu 1624 stalno naselili na tem območju, so najprej postavili trdnjavo Amsterdam
- Frank Sinatra: »Želim se zbuditi v mestu, ki nikoli ne spi ...«
- Kaj imajo skupnega šivalni stroji Singer in John Lennon
- Bik in Neustrašno dekle

Tekst in fotografije: Iztok Bončina

Ko Američani v pogovorih omenjajo New York, običajno dodajo še besedico City, torej mesto. S tem NYC, kot se pogosto pojavlja v okrajšavi, ločijo od države New York, katere del je tudi omenjena metropola. V New Yorku so skorajda vsaka ulica, park, starejša ali novejša stavba pa tudi festivali, prireditve, nočno in kulturno življenje ter celo zgodovinsko dogajanje svojevrstna posebnost. Zato ni nič čudnega, če tudi številna imena in nazivi tega mesta veljajo za posebno znamenitost.

Večina domačinov pa tudi tujcev ob imenu New York pomisli le na eno njegovo »petino«. New York, ki je z več kot 8 milijoni prebivalcev najgostejše naseljeno mesto v ZDA, obsega pet okrožij oziroma mestnih četrti (originalno *boroughs*), ki jih, če drugače ne, poznamo vsaj iz mnogih ameriških filmov. To so Manhattan, Bronx, Queens, Brooklyn in Staten Island. Najgostejše naseljen je polotok Manhattan, ki je »tehnično« gledano v resnici otok, ker ga reka Harlem ločuje od celine. Večina turistov, ki se pohvali z obiskom New Yorka, ima v mislih pravzaprav le Manhattan. Ime se je ohranilo iz časov, ko je to ozemlje pred stoletji, še pred prihodom tujih osvajalcev naseljevalo ljudstvo Munsee Lenape. V njihovem jeziku je pojem *manaháhtaan* označeval preprosto »kraj, kjer dobimo les za izdelavo lokov«.

Ko so se Nizozemci po letu 1624 stalno naselili na tem območju, so najprej postavili trdnjavo Amsterdam, kraj pa je dobil ime Novi Amsterdam (Nieuw Amsterdam). Naselbina je petdeset let pozneje prišla v britanske roke, ti pa so besedo Amsterdam zamenjali z besedo York, po angleškem vojvodi Yorškem, bodočem kralju Jakobu II. In ime mesta je ostalo vse do danes.

Še skoraj bolj kot po zgodovinskih nazivih je New York poznan po številnih vzdevkih. Imenujejo ga Imperialno mesto pa tudi Mesto, ki nikoli ne spi. Temu še kako primernemu vzdevku New Yorka so precej prispevali stalni cestni in ladijski promet ter podzemna železnica, ki nenehno ro-

poče pod newyorškimi ulicami, pa tudi bogato nočno življenje. Skovanko je še dodatno utrdila ena najlepših melodij v ameriški kinematografiji – pesem *New York, New York*, ki jo je za film z istim imenom v režiji Martina Scorseseja zapel Frank Sinatra. Pevec z glasom, ob katerem so omedlevale naše mame in babice, zapoje takole: »Želim se zbuditi v mestu, ki nikoli ne spi, in ugotoviti, da sem številka ena, vrh seznama ...« Morda še bolj slavni vzdevek New Yorka pa je Veliko jabolko (Big apple). Prvič ga je v svojih tekstih uporabil leta 1920 newyorški časopisni poročevalec John Fitz Gerald. Zakaj in kako je ta naziv »priromal« do New Yorka, ni čisto pojasnjeno, vemo pa, da ime ni povezano s sadjem. Čeprav je zvezna država New York res ena največjih pridelovalk jabolk v ZDA. Najbolj verjetna domneva pripoveduje o jazzovskih glasbenikih in drugih umetnikih, ki so iz manjših ameriških mest prihajali v New York z upanjem na uspeh in slavo. Za tiste, ki so uresničili sanje in v mestu uspeli in zasloveli, je obveljalo reklo, da so »zagrizli v res veliko jabolko«.

Rockefellerjev center

Dandanes zelo bogate ljudi enačimo z ustanoviteljem Microsofta Billom Gatesom ali lastnikom vesoljske družbe SpaceX Elonom Muskom. Pred stoletjem pa je v svetu nekaj pomenila le ena primerjava – prestižne milijonarje so označevali in se jim dobrikali, češ, »premožni ste skoraj kot Rockefellerji«. Ugledna dinastija bogatašev, katere ustanovitelj je bil John D. Rockefeller (1839–1937), je svoje silno premoženje dolgovala predvsem naftni industriji, svoj pečat pa je Združenim državam Amerike vtisnila tudi z aktivnim političnim delovanjem. Predvsem pa s številnimi projekti, ustanovami, donacijami in gradnjami. Med temi je po pomenu v samem vrhu Rockefellerjev center, ki ga v New Yorku najdemo med 48. in 51. ulico, na območju med Peto in Šesto avenijo.

Sestavlja ga kompleks devetnajstih poslovnih zgradb, poimenovan pa ni po ustanovitelju slavne rodbine, temveč po njegovem sinu, Johnu D. Rockefellerju mlajšemu. Gradnja tega kompleksa, ki je zaposlovala več kot

Newyorško zgodovino so zaznamovali tudi elegantni in prestižni hoteli, med katerimi sta najbolj ugledna hotel Plaza na 5. aveniji ter hotel Waldorf Astoria. Slavni hotel so postavili na Park Avenue med obema vojnoma.

Najslavnejši most Manhattna je nedvomno Brooklynski. Leta 1883, ko so ga dogradili, je postal prvi most čez East River. Z razponom 480 metrov je bil takrat tudi najdaljši viseči most na svetu.

Ne le dnevni razgled z visokih nebotičnikov, tudi pogled na večerni oziroma nočni New York prav nikogar ne pušči ravnodušnega. Med lepšimi razgledi, ki jih ponujajo mestne stavbe, je zagotovo tisti, ki se razpre z vrha slavnega Empire State Buildinga.

40.000 ljudi, je bila največji zasebni gradbeni projekt tistega časa. Kar nekaj stavb so postavili v čudovitem slogu art deco iz tridesetih let 20. stoletja, kar lahko še vedno prepoznamo in občudujemo na številnih pročeljih. Imena družb, ki so zasedle celoten kompleks, so poznana v svetu, nekatere stavbe pa so že pred desetletji zamenjale lastnika. Nedvomno katero prepoznate: Time-Life Building, McGraw-Hill in News Corporation, Fox News Channel, Mitsubishi Group, Radio City Music Hall, General Electric, Associated Press (danes Bank of America Building) ...

Še bolj kot zgradbe, ki jih zasedajo svetovno znane družbe, je v Rockefellerjevem kompleksu znano in popularno njegovo »srce«, imenovano Lower Plaza (spodnji trg), kamor lahko pridemo naravnost s 5. avenije po t. i. Promenadi mimo Channel gardens. Tam so na božični dan leta 1936 postavili drsališče, ki v zimskih mesecih pritegne nemajhno število domačinov in obiskovalcev New Yorka. Slavno je postalo tudi velikansko božično drevesce, običajno od 20 do 30 metrov visoka norveška smreka, ki jo vsako leto sredi novembra postavijo nad njim. Lučke na drevescu prižgejo na javni slovesnosti, kar označi začetek »veselega decembra« (in predvsem množično nakupovalno mrzlico).

Nad drsališčem se že desetletja dviga tudi mogočna, 18 metrov dolga, pozlačena in lepo osvetljena skulptura grškega titana Prometeja, ki prinaša človeštvu ogenj. Slikoviti Prometej ni v Ameriki prav nič manj poznan, kot so npr. slavni portreti v gori Rushmore, Lincolnov spomenik v Washingtonu ali morda sam Kip svobode. Kip Prometeja pa ni prinesel »dodane vrednosti« in svetovnega slovesa le Rockefellerjevemu centru, temveč tudi Leonardu Nolu, športniku, reševalcu in dolgoletnemu poštnemu uslužbencu. Gospod Nole, ki je leta 1998 umrl v starosti 91 let, je bil namreč model za izdelavo kipa in si je s poziranjem tudi prislužil svojevrstno »nesmrtnost«. Izviral je iz družine italijanskih priseljencev, ki so bili skoraj vsi po vrsti športniki, in tudi Leonardo se je aktivno ukvarjal z veslanjem, drsanjem, dvigovanjem uteži in atletiko. Njegova lepa postava ga je privedla do poziranja na številnih delavnicah kiparstva in slikarstva, ki so se jih pogosto (morda malce tudi zaradi njega) rade udeleževale mnoge ženske.

Kot priznan model je v času, ko so drugim modelom plačevali le 25 centov na uro, dobil celo 75 centov za uro poziranja. Zato najbrž ni nič nenavadnega, da ga je učiteljica kiparstva Sarah Lawrence priporočila

Prehrambna delikatesa (skrajšano deli) Katz's se uvršča med najbolj poznane v New Yorku. Slovi po izvrstni hrani, predvsem raznovrstnih sendvičih, pa tudi kot prostor, ki se pojavlja v številnih ameriških filmih. Najbolj slaven je seveda film *Ko je Harry srečal Sally*.

Pauluanshipu, kiparju, ki je prejel naročilo za kip Prometeja. Leonardo Nole je potem leta 1933 v kiparskem ateljeju med poziranjem tri mesece stal gol na eni nogi in se z iztegnjenimi rokami pretvarjal, da leti. Pozneje je postal aktiven tudi v amaterskih gledališčih, se med II. svetovno vojno boril v Evropi in bil ranjen, po vojni pa delal kot poštar do upokojitve v Sacramentu. In se seveda vsakič, ko je obiskal New York, ponosno ustavil pred »svojim« kipom.

Napadalni bik

Wall Street, brez dvoma najbolj poznano finančno središče sveta, je relativno majhna, a zato toliko bolj razvpita četrt Manhattna. In niti ne nujno v pozitivnem smislu. Številne banke, borze in druge finančne ustanove

tega območja so marsikje po svetu pridobile sramoten sloves trdega ameriškega kapitalizma in neoliberalizma, kjer majhna peščica ljudi obvladuje silne milijarde dolarjev. Kar morda niti ni nenavadno, kajti že v 17. stoletju je bil »de Waalstraat«, kot so mu rekli Nizozemci v času Novega Amsterdama, tržnica sužnjev. Prav zaradi dinamičnega poslovanja in finančne industrije je na Wall Streetu zraslo v 20. stoletju veliko visokih nebotičnikov, ki so počasi ustvarjali danes značilno vizualno podobo spodnjega Manhattna.

Visoke zgradbe na tem majhnem in ozkem območju pomenijo tudi simbol razkošja in bogastva, ki zadnjih sto petdeset let preveva duha, no, vsaj večine prebivalcev Združenih držav Amerike. In kot da mogočna arhitektura ne bi dovolj zveneče opozarjala obiskovalcev, kje so, so v

Newyorška podzemna železnica je najbolj pogosto uporabljan transportni sistem v mestu, brez katerega mesto najbrž ne bi moglo več normalno delovati. Manhattan povezuje z drugimi okrožji in zagotavlja relativno hiter dostop do vseh točk v mestu.

Stavba Dakota, ki jo je leta 1980 za vedno zaznamoval umor priljubljenega glasbenika Johna Lennona.

finančnem okrožju Manhattna postavili še zanimiv bronast kip bika. Pravijo mu Wall Street Bull, tudi Bowling Green Bull, po bližnjem parku, največkrat pa kar Charging Bull. Prevodov za to besedo je precej, v tej besedni zvezi pomeni »napadalnega bika«. Več kot tri tone težko in skoraj pet metrov dolgo bronasto skulpturo bika je leta 1989 postavil italijansko-ameriški kipar Arturo Di Modica. Bik s sklonjeno glavo, v divji, bojeviti pozi je kmalu postal prepoznavna ikona New Yorka, ki še vedno vsakodnevno privlači tisoče obiskovalcev mesta.

Charging Bull je simbol ameriške borze, velikih podjetij in finančne moči. Arturo Di Modica ga je izdelal kmalu po finančni krizi v svetu leta 1987, kot neke vrste zahvalo Ameriki, ker ga je sprejela in mu pomagala preživeti. Kip bika pa je pred nekaj leti dobil poseben umetniški in pomenski

»dodatek«. Ob praznovanju mednarodnega dneva žena 8. marca 2017 je ameriška kiparka Kristen Visbal predenj postavila bronast kipec drobnega, odločnega dekletca, ki je postal znan kot Neustrašno dekle (*Fearless Girl*).

Deklica je dobro leto pogumno zrla v bika in ga gledala naravnost v oči, žal pa so jo potem na zahtevo kiparja Di Modica umaknili. Avtor bika se je najbrž ustrašil, da bi morda krhko bitje lahko ogrozilo njegov mogočni simbol moči. Neustrašno dekle, ki je v mestu hitro postalo priljubljeno, so preselili pred newyorško borzo, kjer sedaj kljubovalno zre v še eno podobo ameriške veličine. In morda še malce hudomušna zanimivost o bronastem biku. Turisti, ki obiščejo New York in se z vseh strani fotografirajo pred napadalnim bojevitežem, so si izbrali del njegovega telesa

11. septembra leta 2001 je New York prizadel najhujši teroristični napad v zgodovini ZDA, v katerem sta bili popolnoma porušeni stavbi Svetovnega trgovskega centa. Tam sta sedaj muzej in spominsko obeležje, ki ga tvorita bazena kvadratne oblike, na ploščah nad vodo pa so vpisana imena žrtev napada.

za poseben vraževeren »obred«. Za srečo in večjo finančno blaginjo (pa morda še za kakšno skrito željo) številni obiskovalci radi podrgnejo bikova moda, ki jih je kipar kajpak izdelal v primerni velikosti, kot se za takšno mogočno žival spodobi.

Dakota

Za združno stanovanjsko stavbo Dakota na 72. ulici, tik ob Centralnem parku, bi lahko rekli, da je »kraj nesrečnega imena«. Pred to zgradbo je bil namreč leta 1980 umorjen slavn glasbenik John Lennon. Stavba je nacionalna zgodovinska znamenitost, seveda ne zaradi zločinskega dejanja, temveč ker je ohranjena kot najstarejše elitno stanovanjsko poslopje v New Yorku. Postavili so jo med letoma 1880–1884 v neorenesančnem slogu, gradnjo pa je financiral odvetnik in poslovnež Edward Cabot Clark. Clark je bil skupaj z Isaacom M. Singerjem soustanovitelj podjetja, ki je proizvajalo še danes svetovno znane šivalne stroje Singer. Nekoč je imelo vsako stanovanje v sedem- do devetnadstropni Dakoti svojstveno razporeditev z več sobami, stopnišča in dvigala pa so bila ločena, posebej za najemnike in služabnike. Po več kot osmih desetletjih so jo stanovalci kupili od družine Clark in jo preuredili v stanovanjsko zadrugo. Postala je dom številnim umetnikom, igralcem in glasbenikom.

Stavba Flatiron Building, zgrajena leta 1902 na 5. aveniji, se uvršča med najstarejše nebotičnike v mestu. Čeprav danes z višino 87 metrov sodi med manjš, pa s svojo trikotno obliko in čudovitimi pročelji še vedno navdušuje.

Čeprav je New York mesto, kjer lahko dobiš hrano, ki izvira iz skorajda vseh kotičkov sveta, je med domačini že od nekdaj ohranjena tradicija »hitre prehrane«. Zastopajo jo predvsem povsod dostopni hot dogi ter okusne preste, ki jih za par dolarjev ponujajo ulični prodajalci.

Zakaj so stavbo poimenovali Dakota, ni bilo nikoli popolnoma pojasnjeno. Najbolj verjetna domneva (ki je družina Clark ni nikoli zanikala) je, da je stavba dobila ime zaradi oddaljenosti od bolj naseljenih delov Manhattan, podobno kot je bila takrat precej oddaljena na novo ustanovljena ameriška država Dakota.

V Dakoti sta v 70. letih 20. stoletja živela tudi nekdanji član skupine The Beatles, glasbenik John Lennon in njegova žena, multimedijska umetnica in pevka Yoko Ono. Popoldne 8. decembra leta 1980 ju je v njunem apartmaju za revijo Rolling Stone fotografirala priznana fotografinja Annie Leibovitz. Kmalu zatem sta glasbenika odšla v glasbeni studio Record Plant, pred vhodom v stavbo pa ju je čakal Mark David Chapman, varnostnik po poklicu, po rodu iz Texasa. Lennona je prosil za podpis na album Double Fantasy in umetnik mu je z veseljem ustregel. Nekaj minut pred enajsto zvečer sta se Lennon in Yoko Ono vrnila iz studia. Pred vhodom v stavbo Dakota je še vedno stal Chapman, in ko je šel Lennon mimo njega, je ta v njegov hrbet izstrelil pet nabojev iz pištole. Hudo ranjenega glasbenika so s policijskim avtom odpeljali v bolnišnico Roosevelt Hospital, vendar je na poti do tja umrl.

V spomin na priljubljenega umetnika in mirovnega aktivista so 2,5 hektarja veliko območje v Centralnem parku, poleg stavbe Dakota, poimenovali Strawberry Fields, po Lennonovi pesmi *Strawberry Fields Forever* iz obdobja skupine The Beatles. Po še eni njegovi slavni pesmi Imagine je poimenovan tudi črno-beli mozaik v parku, ki je posvečen Lennonovi viziji in upanju za svet brez sporov, vojn in konfliktov.

Katz deli

New York se ponaša z blago rečeno »neštetimi« prehranjevalnimi obrati, od najbolj prestižnih japonskih suši restavracij do najcenejših neapeljskih picerij. Lahko bi rekli, da skorajda ne obstaja vrsta hrane na našem planetu, ki vam je ne bi v takšni ali drugačni obliki postregli v kateri izmed številnih mestnih restavracij. Med starejše in vsekakor najbolj značilne se uvršča *deli* – skrajšava angleške besede *delicatessen*. To je vrsta judovske delikatese, kjer strežejo razne vrste sendvičev, predvsem s soljeno govedino, ter različne solate, kot sta npr. tunina ali krompirjeva solata. Na meniju so običajno tudi sladice in druge jedi, ki jih najdemo v judovski kuhinji. Hrana je največkrat košer (pripravljena po posebnem postopku, v skladu z judovskimi zakoni), ni pa nujno. Tradicionalne judovske delikatese so v New York pa tudi številna druga ameriška mesta »uvozili« judovski

Severno območje Manhattan pripada okrožju Harlem, kjer prebivajo večinoma Afroameričani. V številnih majhnih klubih in zabaviščih New Yorka, kot je npr. znameniti Apollo, so že pred II. svetovno vojno nastopale priljubljene glasbene zvezde tistega časa.

priseljenci, večinoma iz Srednje in Vzhodne Evrope. Delikatse, ki so jih nekoliko prilagodili načinu življenja na novi celini, so kmalu postale eden izmed pomembnih dejavnikov ameriške prehranjevalne kulture.

Če domačine v New Yorku vprašate, kateri *deli* v mestu bi priporočili, ne bodo niti trenutek oklevali. Usmerili vas bodo bodisi k Zabarju, ki ga je v 20. letih 20. stoletja odprl ukrajinski imigrant Louis Zabar, ali pa v deli Barney Greengrass na aveniji Amsterdam, ustanovljen že leta 1908. Ker pa bodo v vas prepoznali turista, bo zagotovo prvi nasvet veljal obisku najbolj slavnega delija v mestu, Katz's.

Katz's Delicatessen boste našli na 205 East Houston Street, restavracija pa je svoja vrata odprla že daljnega leta 1888, vendar takrat še pod drugim imenom. Imajo res dobre sendviče s soljeno govedino, ker pa de-

likateso tako domačini kot tuji obiskovalci dobesedno oblegajo, so poleg mesa tudi cene v njej precej zasoljene. Katz's Deli se namreč na kratko pojavlja v kar nekaj ameriških filmih, svetovno slavo pa mu je nedvomno prinesel kultni prizor iz romantične komedije *Ko je Harry srečal Sally* iz leta 1989. V njem igralka Meg Ryan (Sally) v polni restavraciji pred prijateljem Harryem, ki ga igra Billy Crystal, uprizori lažni orgazem. Še skoraj bolj kot popularni prizor pa je postal v Katz's deliju slaven stavek, ki ga je takoj za tem v filmu izrekla gostja za sosedno mizo: »Naročila bom, kar ima ona.« (*I'll have what she's having*). V restavraciji posebna tabla opozarja obiskovalce na mizo, kjer sta sedela igralca, in tudi napis na njej je v skladu s filmom: »Kjer je Harry srečal Sally ... Upamo, da boste naročili, kar je ona! Uživate!«

New York je resda večinoma betonska »džungla«, vendar imajo prebivalci sredi mesta kar dobršen kos zelenih površin. Centralni park je območje, ki je vse leto priljubljeno med sprehajalci, tekači, kolesarji in seveda tistimi, ki želijo na travi ali v vožnji po jezeru uživati v trenutkih brezdelja.